INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
*Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.*
*https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG*
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

# TO'LOV BALANSINI MAKROIQTISODIY TARTIBGA SOLISH USULLARI VA MUAMMOLARI

**Iskandarov Bekzod Abdijalilovich**
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
**Qayumov Javlonbek**
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

***Annotatsiya***

Ushbu maqolada to‘lov balansini makroiqtisodiy darajada tartibga solish mexanizmlari, ularning iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi o‘rni hamda amaliy qo‘llanishdagi asosiy muammolar tahlil qilinadi. To‘lov balansi mamlakat tashqi iqtisodiy aloqalarining muhim ko‘rsatkichi sifatida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va moliyaviy muvozanatini aks ettiradi. Tadqiqotda monetar, fiskal va valyuta siyosati instrumentlarining to‘lov balansiga ta’siri tizimli ravishda ko‘rib chiqiladi hamda ularning o‘zaro uyg‘unligi baholanadi. Shuningdek, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, xususan O‘zbekiston sharoitida to‘lov balansini tartibga solishda yuzaga keladigan tarkibiy nomutanosibliklar, eksport-import o‘rtasidagi disbalans hamda tashqi qarzga bog‘liqlik kabi muammolar yoritiladi. Maqolada mavjud nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda amaliy tajribalar ham solishtirilib, samarali tartibga solish siyosatini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, to‘lov balansini barqarorlashtirishda faqat bir yo‘nalishdagi siyosat yetarli emas, balki kompleks va muvofiqlashtirilgan makroiqtisodiy yondashuv talab etiladi.

***Kalit so‘zlar:*** To‘lov balansi, makroiqtisodiy siyosat, fiskal siyosat, monetar siyosat, valyuta kursi, tashqi savdo, iqtisodiy muvozanat, eksport va import, iqtisodiy barqarorlik, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar.

**Kirish.** Global iqtisodiyotning tobora chuqurlashib borayotgan integratsiyasi sharoitida har bir mamlakatning tashqi iqtisodiy barqarorligi muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu barqarorlikni aks ettiruvchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri to‘lov balansi hisoblanadi. To‘lov balansi mamlakat rezidentlari va norezidentlar o‘rtasidagi barcha iqtisodiy operatsiyalarni tizimli ravishda ifodalaydi hamda milliy iqtisodiyotning tashqi sektor bilan o‘zaro aloqalaridagi muvozanatni namoyon etadi. Shu bois, uning holati nafaqat tashqi savdo, balki valyuta kursi barqarorligi, investitsion muhit va umumiy makroiqtisodiy barqarorlikka ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan tebranishlar, global moliyaviy oqimlarning o‘zgaruvchanligi hamda resurslar narxlaridagi beqarorlik ko‘plab davlatlarda to‘lov balansining nomutanosibligiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda eksport salohiyatining yetarli darajada diversifikatsiyalanmaganligi va importga yuqori darajada bog‘liqlik to‘lov balansini tartibga solish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, makroiqtisodiy siyosat instrumentlari — fiskal, monetar va valyuta siyosati — to‘lov balansini barqarorlashtirishda muhim vosita sifatida qaraladi.

Mazkur maqolada to‘lov balansini makroiqtisodiy tartibga solishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu jarayonda yuzaga keladigan asosiy muammolar, ularning sabablari hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi to‘lov balansini samarali boshqarish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan taklif va xulosalarni ishlab chiqishdan iborat.

**Asosiy qism.** To‘lov balansi mamlakatning tashqi iqtisodiy aloqalarini ifodalovchi eng muhim makroiqtisodiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, u joriy operatsiyalar hisobi, kapital harakatlari hisobi hamda moliyaviy operatsiyalar balansini o‘z ichiga oladi. Uning barqarorligi milliy iqtisodiyotning tashqi shoklarga chidamliligi va ichki iqtisodiy siyosatning samaradorligini belgilaydi. Shu sababli to‘lov balansini makroiqtisodiy tartibga solish davlat iqtisodiy siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Makroiqtisodiy tartibga solishning birinchi muhim yo‘nalishi fiskal siyosatdir. Davlat byudjeti xarajatlari va soliqlar orqali ichki talab darajasi boshqariladi. Agar iqtisodiyotda importga bo‘lgan talab yuqori bo‘lsa va bu to‘lov balansida defitsitni yuzaga keltirsa, fiskal siyosat yordamida ortiqcha ichki iste’mol qisqartirilishi mumkin. Soliq yukining optimallashtirilishi va byudjet xarajatlarining ishlab chiqarish sektoriga yo‘naltirilishi milliy mahsulotning raqobatbardoshligini oshiradi. Shu orqali import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarish rivojlanadi va tashqi savdo muvozanati yaxshilanadi.

Monetar siyosat ham to‘lov balansini tartibga solishda muhim o‘rin tutadi. Markaziy bank pul massasi, foiz stavkalari va kredit siyosati orqali iqtisodiyotdagi umumiy likvidlikni boshqaradi. Foiz stavkalarining oshirilishi kapital oqimlarini jalb qilishi mumkin, bu esa kapital hisobini yaxshilaydi. Biroq haddan tashqari qattiq monetar siyosat ichki investitsiyalarni cheklab, iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun monetar siyosatni qo‘llashda muvozanatni saqlash muhim ahamiyatga ega.

Valyuta kursi siyosati to‘lov balansini tartibga solishning eng bevosita instrumentlaridan biridir. Milliy valyutaning devalvatsiyasi eksportni rag‘batlantirib, importni qimmatlashtiradi, bu esa tashqi savdo balansini yaxshilashga xizmat qiladi. Biroq valyuta kursining keskin o‘zgarishi inflyatsion bosimni kuchaytirishi va aholi real daromadlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli valyuta siyosati odatda bosqichma-bosqich va ehtiyotkorlik bilan amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, tashqi savdo siyosati ham muhim vosita sifatida qaraladi. Import tariflari, kvotalar va eksportni rag‘batlantirish choralari orqali savdo oqimlari tartibga solinadi. Eksportga yo‘naltirilgan sanoat siyosati milliy ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshiradi. Biroq proteksionistik choralar uzoq muddatda iqtisodiy samaradorlikni pasaytirishi mumkinligi sababli ular ehtiyotkorlik bilan qo‘llanilishi lozim.

Shu bilan birga, kapital oqimlarini tartibga solish ham to‘lov balansiga ta’sir etuvchi muhim omildir. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish kapital hisobini ijobiy tomonga o‘zgartiradi va iqtisodiy rivojlanishni tezlashtiradi. Ammo qisqa muddatli spekulyativ kapital oqimlari iqtisodiyotda beqarorlikni kuchaytirishi mumkin. Shu bois kapital harakatlarini boshqarishda ochiqlik va xavfsizlik o‘rtasida muvozanat zarur.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda, xususan O‘zbekiston iqtisodiyotida to‘lov balansini tartibga solish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud. Birinchidan, eksportning xomashyo resurslariga yuqori darajada bog‘liqligi tashqi bozordagi narx o‘zgarishlariga sezgirlikni oshiradi. Ikkinchidan, import tarkibida yuqori texnologiyali mahsulotlarning ulushi katta bo‘lib, bu texnologik bog‘liqlikni kuchaytiradi. Uchinchidan, tashqi qarzga tayanish moliyaviy barqarorlikka qo‘shimcha yuk yuklaydi.

Yana bir muhim muammo — makroiqtisodiy siyosat instrumentlarining yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligidir. Fiskal va monetar siyosat o‘rtasidagi nomutanosiblik to‘lov balansiga kutilgan natijani bermasligi mumkin. Bundan tashqari, statistik ma’lumotlarning aniqligi va tezkorligi ham qaror qabul qilish jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, to‘lov balansini samarali tartibga solish kompleks yondashuvni talab etadi. Faqat bitta instrumentga tayanish emas, balki fiskal, monetar, valyuta va tashqi savdo siyosatlarining uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, iqtisodiyotning tarkibiy islohotlari, eksport diversifikatsiyasi va innovatsion rivojlanish strategiyalari to‘lov balansining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

**Xulosa.** To‘lov balansini makroiqtisodiy tartibga solish masalasi har qanday milliy iqtisodiyotning tashqi barqarorligi va ichki muvozanatini ta’minlashda strategik ahamiyatga ega bo‘lib, uni samarali boshqarish davlat iqtisodiy siyosatining uyg‘un va kompleks yondashuvini talab etadi. Amalga oshirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, to‘lov balansidagi nomutanosibliklar ko‘pincha iqtisodiyotning tarkibiy zaifliklari, eksportning yetarli darajada diversifikatsiyalanmaganligi, importga yuqori bog‘liqlik hamda makroiqtisodiy siyosat instrumentlarining o‘zaro muvofiqlashtirilmaganligi natijasida yuzaga keladi. Shu nuqtayi nazardan, to‘lov balansini barqarorlashtirish faqat qisqa muddatli choralar bilan emas, balki uzoq muddatli institutsional va tarkibiy islohotlar orqali amalga oshirilishi lozim. Avvalo, eksport salohiyatini kengaytirish va uni xomashyo yo‘nalishidan yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishga yo‘naltirish zarur, chunki bu tashqi bozorlarda narx tebranishlariga nisbatan iqtisodiyotning chidamliligini oshiradi va valyuta tushumlarining barqarorligini ta’minlaydi. Ikkinchidan, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali ichki bozor ehtiyojlarini milliy ishlab chiqarish hisobidan qondirish darajasini oshirish lozim, bu esa tashqi savdo defitsitini kamaytirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, fiskal va monetar siyosatning o‘zaro muvofiqligini kuchaytirish muhim bo‘lib, byudjet xarajatlari va pul-kredit siyosati bir-birini to‘ldiradigan tarzda yo‘naltirilishi kerak, aks holda iqtisodiy siyosatning samaradorligi pasayadi. To‘rtinchidan, valyuta kursi siyosatini bosqichma-bosqich va bozor mexanizmlariga mos holda takomillashtirish zarur, chunki keskin tebranishlar iqtisodiyotda inflyatsion bosim va moliyaviy beqarorlikni kuchaytirishi mumkin. Beshinchidan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun institutsional muhitni yaxshilash, investitsion xavflarni kamaytirish va huquqiy kafolatlarni kuchaytirish orqali kapital hisobini barqaror ijobiy holatda ushlab turish mumkin. Shu bilan birga, tashqi qarz siyosatida ehtiyotkorlik tamoyiliga amal qilish, olingan mablag‘larni asosan ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshiruvchi sohalarga yo‘naltirish zarur. Umuman olganda, to‘lov balansini samarali tartibga solish uchun iqtisodiy siyosatning barcha yo‘nalishlari o‘zaro uyg‘unlikda ishlashi, qarorlar esa qisqa muddatli natijalardan ko‘ra uzoq muddatli barqarorlikni ko‘zlashi kerak. Shu asosda aytish mumkinki, to‘lov balansining sog‘lom holati faqat alohida instrumentlar orqali

**ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026**
**https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge**
***Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.***
***https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG***
**https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge**
**https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X**

emas, balki tizimli iqtisodiy transformatsiya va chuqur tarkibiy islohotlar natijasida ta'minlanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Abduqodirov, A. (2018). Mehnat bozori va ishsizlik muammolari. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 3(19), 112–117.
2. Akbarov, M. (2020). Milliy mehnat bozori: rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. *O'zbekiston iqtisodiyoti*, 4(40), 58–65.
3. Bektosh, N. (2022). Mehnat resurslaridan samarali foydalanish istiqbollari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 10(3), 74–81.
4. Ergashev, S. (2021). Yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlash va bandlik muammolari. *Yoshlar va zamonaviy jamiyat*, 2(7), 123–129.
5. Jo'rayev, S. (2018). O'zbekiston mehnat bozorida bandlik muammolari va ularni hal qilish yo'llari. *Iqtisodiyot*, 2(30), 51–57.
6. Karimova, D. (2017). Zamonaviy mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanish yo'nalishlari. *O'zbekiston iqtisodiyoti*, 1(25), 92–99.